

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

У статті висвітлені деякі питання культурного життя Чернігівщини кінця ХІХ – початку ХХ століття, зокрема, вивчення читацьких інтересів. Джерельну базу склали, в основному, такі видання, як «Земские сборники Черниговской губернии» за 1895-1905 роки, аналіз яких свідчить про результати вивчення читацьких інтересів, складу читачів, книжкових фондів у земських та народних бібліотеках-читальнях Чернігівщини.

Ключові слова: культурне життя, сільський читач, народні бібліотеки-читальні, земські бібліотеки, читацький інтерес.

Знання минулого – обов'язкова умова розвитку кожної науки. Його вивчення – необхідна частина пізнання сьогодення і передбачення майбутнього. Історія вивчення читацьких інтересів – одна з важливих частин культурного життя, але багаторічний досвід вивчення читацьких інтересів у минулому майже не досліджений, зокрема, й на Чернігівщині. Тому це питання є актуальним і важливим для історичної науки.

Теоретичні засади та практичний досвід вивчення читацьких інтересів були темою досліджень ряду вчених. Так, проаналізувавши науковий доробок у справі вивчення читачів, дослідниця Т. Новальська зауважує, що перші дослідження читацьких інтересів висвітлювались у періодичних виданнях. Одним із перших українських часописів, на сторінках якого обговорювались питання вивчення читача, був журнал «Основа: Южно-русский ученый вестник» (1861-1862), редакторами якого були П. Куліш та М. Костомаров. У 1861 році в журналі з'явився аналітичний огляд, присвячений питанню розвитку бібліотечної справи, зокрема, й вивченню читацьких уподобань у громадських бібліотеках Малоросії, в тому числі й у Чернігові та Новгороді-Сіверському [1, с. 27].

На думку автора, особливий інтерес у справі вивчення сільського читача на Чернігівщині становить творчий доробок Б. Грінченка, українського письменника, ученого, громадського діяча, який свої спостереження щодо читацьких інтересів, смаків, уподобань виклав у ряді статей та народознавчій книзі «Перед широким світом» [2]. З метою забезпечення селян популярною літературою він заснував у 1894 році в Чернігові видавництво. За 8 років було видано 50 книг тиражем понад 200 тисяч примірників, серед них – твори Т.Г. Шевченка, П.А. Грабовського, Ю.А. Федьковича та ін. [3, с. 201].

Як зазначається у монографічному дослідженні Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенко «Бібліотечна справа в Україні у ХХ столітті» [4], розвиток суспільного руху в кінці ХІХ ст. сприяв збільшенню кількості бібліотек різних типів, особливо земських і народних бібліотек-читалень. Створювались вони і в Чернігівській губернії: у 1872 р. – у селищі Сосниця, 1874 р. – містечках Козелець та Новозибкове, 1889 р. – в місті Прилуки, 1896 р. – містечку Городня і т.д.

Дослідницька діяльність автора у фонді рідкісних і цінних видань Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка дозволяє розкрити цікаві матеріали по вивченню читацьких інтересів у бібліотеках Чернігівської губернії кінця ХІХ – початку ХХ століття. Джерельною базою було обрано «Земские сборники Черниговской губернии» за

1897, 1900, 1902, 1903 і 1905-і роки, за контент-аналізом яких можна констатувати, що діяльність новостворених бібліотек час від часу аналізувалась у розрізі складу фондів, контингенту читачів та їх читацьких уподобань.

Зокрема, такі вивчення були проведені у 1895 році в Борзенському повіті Чернігівської губернії Борзенською повітовою управою та Чернігівською губернською управою за допомогою анкетування і викладені у статті «Відношення народу до письменності і книги», опублікованій у «Земском сборнике Черниговской губернии» за 1897 рік [5].

Представляє значний інтерес аналіз цієї статті, який свідчить, що основними постановочними питаннями цього вивчення були такі:

що думає сам народ про читання та освіту взагалі?

які його вимоги до книги?

що читає населення повіту за власним бажанням?

Відповіді на питання дають цілісну картину читацьких інтересів жителів Борзенщини того історичного періоду. На час дослідження майже все населення регіону займалося землеробством. Відповіді селян на анкети показують, що більшість із них є освіченими і відчують значну потребу в читанні. У статті зазначається, що грамотні селяни буквально «накидаються» на книгу, шукаючи в ній задоволення своєї допитливості [5, с. 17].

Характерно, що до анкетування були залучені не тільки селяни, але й вчителі земських шкіл, що значно підвищило цінність цього дослідження.

І вчителі, і селяни у відповідях на запитання про вимоги до книги зазначають, що їх має бути більше. Респонденти так і відзначають в анкетах: «Не доводиться читати, тому що ні при школі немає книг, ні громадської бібліотеки немає» [5, с. 17].

Найбільшу популярність серед опитаних мала духовно-релігійна література: Євангеліє, Біблія, Псалтир, молитвеники. Причому ці книги користувалися такою глибокою пошаною, що про решту книг пишеться: «та ще з десятків різних інших книг» [5, с. 17].

Наприклад, у селі Ядути з 16 відповідей на анкету в жодній не було вказано про читання «світських книг». У селі Шаповалівка на 4 світські назви припадало 46 книг релігійного змісту, хоча в багатьох відповідях йдеться про бажання почитати історичні, сільськогосподарські, географічні книги.

Ось список книг, які читає 22-літній землероб з Ивангорода: Євангеліє, Біблія, «Думки на кожен день», «Повість про смерть блаженного Костянтина», «Святі мученики», «Сім архангелів», «Новий Афон», «Про богослужіння», «Богослужební бесіди», «Про стан внутрішності людського серця», «Про театральні видовища», «Бесіди про природу», «Господар і працівник», «На чужій коровай рот не роззявляй».

Як бачимо, в цьому списку є елемент випадковості, бідність каталога. Цю бідність респонденти пояснюють тим, що джерелом придбання книг для них є лише ярмарки та книгоноші, які мало знають про книги, що виходять для народу.

На ярмарках усі книги тоді, як виявляється з дослідження, ділилися на 4 розділи (з відповідним процентним відношенням):

1) Божественні – 40%.

2) Навчальні – 13%.

3) Корисні або сільські (науково-популярні брошури) – 6%.

4) Белетристика – російською мовою 37%, малоросійською – 4%.

Найдешевші були духовні книги – 5 коп., далі йшли малоросійські – 12 коп., а найдорожчі – підручники (20 коп.) та книги з сільськогосподарської тематики (29 коп.).

Які ж читацькі запити були на цих ярмарках? І від кого? Як свідчить емпіричний матеріал, від «мужиків» – 69%, від «баб» – 31%. Від жінок, в основному, на релігійну літературу.

Дослідження також показало, що дуже добре читаються малоросійські книги. Але їх було дуже мало.

У процесі анкетування були висловлені цікаві думки і про необхідність для народу бібліографії: «Потрібно, щоб виходив за найдоступнішою ціною бібліографічний

листок з усіх народних видань. Такі листки надали б велику послугу і книгопродавцям, і селянам, яким би вони полегшували знаходити ті книги, які якнайкраще задовольнили б їхні запити з різних галузей знань» [5, с. 22].

Узагальнюючи дану інформацію, слід підкреслити важливу думку про значення бібліотеки, книги, читання та вивчення читацьких інтересів: «Селу потрібна не одна бібліотека, оскільки потрібна книга, потрібне читання і селяни це цілком усвідомлюють і всіма силами дбають про відкриття у них бібліотек. Без бібліотек, без читалень прагнення земства не дадуть бажаних результатів. Розповсюдження книги між жителями сіл, хуторів, містечок, облаштування якомога більшого числа сільських бібліотек – це найнасущніше для народної освіти питання, яке за своєю важливістю повинно бути турботою губернії і повітів» [5, с. 26].

Аналіз вивчення читацьких інтересів знаходимо і в «Земском сборнике Черниговской губернии» за 1903 рік у статті «З питання про боротьбу з лубочною літературою» [6].

Лубочна література – це дешеві за ціною книги, розраховані на широке розповсюдження і невибагливі смаки. У статті прямо наголошується, що «твори лубочної літератури за змістом безглузді і брудні» [6, с. 80].

Знаючи шкоду, що заподіюється лубочною літературою, земство порушує питання про боротьбу з нею. Це:

- організація книжкових складів для продажу літератури;
- відкриття бібліотек-читалень;
- заходи до здешевлення хороших книг.

І ще «бажано організувати книжкову торгівлю при кожній бібліотеці і в інших пунктах, не зупиняючись навіть перед можливою збитковістю цієї торгівлі. Вони окупляться якщо не у формі повернення сум, що витрачаються, то в більш плідній формі – розвитку і розповсюдження в народі освіти» [6, с. 94].

Джерельною базою вивчення читацьких інтересів на Чернігівщині є і статистичні звіти бібліотек. Це можна показати на прикладі звіту безкоштовної народної Ново-Зибківської бібліотеки-читальні, відкритої 14 вересня 1897 року [7].

Статистичний аналіз роботи бібліотеки охоплював різні роки і різні напрямки її діяльності, зокрема, і вивчення складу читачів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Статистичний аналіз складу читачів

Читачі	Роки		
	1900	1902	1905
Всього читачів	609	665	788
Склад читачів за віросповіданням			
Православні	52%	40%	45%
Єдиновірці	8%	5%	7%
Старообрядці	13%	13%	20%
Католики	3%	3%	1%
Іудеї	24%	39%	27%
Склад читачів за статтю			
жіноча	27%	38%	36,5%
чоловіча	73%	62%	63,5%
Склад читачів за статусом			
міщан	68%	72%	76%
селян	16%	18%	19%
дворян	8%	6%	4,7%
купців	8%	4%	0,3%
Склад читачів за місцем проживання			
міських	85%	86%	89%
сільських	15%	14%	11%

Усі ці статистичні дані дозволяють багатоаспектно аналізувати роботу Ново-зібківської бібліотеки-читальні і робити певні висновки, але безперечним є те, що такі дослідження складають основу вивчення культурного життя Чернігівщини і подальшого розвитку історичної науки.

1. Новальська Т. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.): монографія / Т. Новальська. – К., 2005. – 252 с.
2. Грінченко Б. Перед широким світом / Б. Грінченко. – К.: Друк. С. А. Борисова, 1907. – 320 с.
3. Чернігівщина: енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – К.: УРЕ, 1990. – 1006 с.
4. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні у XX столітті: монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2009. – 530 с.
5. Отношение народа к грамотности и книге // Земский сборник Черниговской губернии. – 1897. – Январь (№ 1). – Чернигов: Тип. губ. земства, 1897. – С. 7-28.
6. Шульга Е. По вопросу о борьбе с лубочной литературой // Земский сборник Черниговской губернии. – 1903. – Октябрь-ноябрь (№ 10-11). – Чернигов: Типогр. губ. земства, 1903. – С. 80-95.
7. Отчет бесплатной народной Новозыбковской библиотеки-читальни // Земский сборник Черниговской губернии. – 1906. – Июль-август (№ 7-8). – Чернигов: Тип. губ. земства, 1906. – С. 291-300.

В статье раскрыты некоторые вопросы культурной жизни Черниговщины конца XIX – начала XX столетия, в частности, истории изучения читательских интересов. В качестве анализируемых источников взяты «Земские сборники Черниговской губернии» за 1895-1905 года, где раскрыты вопросы изучения читательских интересов, состав книжных фондов и т. п. в земских и народных библиотеках-читальнях Черниговщины.

Some issues on the cultural life of Chernihiv sehyny at the end of the XIX – the beginning of the XX century, particularly, reading interests' studying are studied in the article. The source base was mainly created from such editions as «Zemsky collections of Chernihiv province» during the period 1895-1905, the analysis of which shows, the results of studying the readers' interests' their composition, books' funds in zemsky and people's library – reading-halls of Chernihivischyna.

